

VIKING

2011

Norsk Arkeologisk Selskap
Norwegian Archaeological Society

VIKING

Norsk
arkeologisk årbok

Bind LXXIV – 2011

Oslo 2011

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:

Brit Solli (hovedredaktør)

e-post: brit.solli@khm.uio.no

Zanette Tsigaridas Glørstad

e-post: a.z.t.glorstad@khm.uio.no

Anne Lene Melheim

e-post: a.l.melheim@iakh.uio.no

Egil Mikkelsen

e-post: egil.mikkelsen@khm.uio.no

**FRIST FOR MANUSKRIFT TIL
VIKING 2012 ER 1. MARS 2012.**

På forsiden:

Runesteinen på Hogganvik

Foto: © Kulturhistorisk museum og opptegning Jonas Nordby

Utgivelsen er støttet av

Norges forskningsråd

Viking LXXIV er satt med 10/12 Times Roman

og trykt på Multiart Silk

Grafisk produksjon: 07 Gruppen, 2011

ISSN 0332-608x

Fragmenter av kvinnedrakter fra vikingtiden –

Metode for identifikasjon av gamle tekstilfunn

Ved Bergen Museum finnes det en interessant og vitenskapelig svært viktig samling tekstilfragmenter fra vikingtiden. De fleste av disse tekstilrestene kommer fra graver som ble utgravd på slutten av 1800-tallet og første halvdel av 1900-tallet. Etter å ha vært magasinert ved museet i flere tiår viser det seg at disse fragmentene fremdeles rommer viktig informasjon som det er helt avgjørende at en tar vare på og får dokumentert før det er for sent. I oktober 2010 ble det derfor startet opp et prosjekt ved Bergen Museum der målsettingen var å utvikle dokumentasjonsmetoder som kunne brukes i dette arbeidet. Som tekstilkonserverator var det også viktig for meg at metodene som ble valgt måtte være så skånsomme som mulig, fordi disse tekstilrestene er svært skjøre og tåler lite manuell behandling.

I denne artikkelen ønsker jeg å presentere fremgangsmåten som nå blir brukt i dette arbeidet, samt noen av de resultatene som undersøkelsen har gitt så langt. Håpet er at prosjektet etter hvert vil gi oss ny informasjon omkring de ulike fragmentene av kvinnedrakten i vikingtiden. Artikkelen baserer seg på undersøkelse av tre ulike gravfunn fra Bergen Museums distrikt, to fra Hordaland og ett fra Sogn og Fjordane (Fig. 1). På bakgrunn av funnsammensetningen er det rimelig å anta at alle gravene er kvinnegraver, selv om et av funnene er fra en dobbeltgrav.

Alle gravene inneholder ovale spenner av type R652. Opprinnelig satt mange av disse tekstilfragmentene fast på draktspennene da de kom inn til museet. Tekstilrestene i disse gravene er trolig bevart på grunn av metallsalter fra draktspennene. De første konserveringsrapportene som omhandler disse objektene kom på begynnelsen av 1970-tallet. På denne tiden virker det som mange av tekstilfragmentene allerede var fjernet fra spennene. Det er vanskelig å tidfeste nøyaktig når dette ble gjort fordi at det ikke finnes noe skriftlig informasjon omkring dette. Bakgrunnen for at en valgte å fjerne tekstilene fra spennene var trolig den dårlige bevaringstilstanden mange av fragmentene var i. Ved å dele opp funnene håpet en å unngå en fortsatt nedbryting av tekstilene. Det ble særlig argumentert med at vekten av metallobjekter som lå oppå tekstiler ville ødelegge tekstilfragmentene over tid. Dessverre ble denne oppdelingen gjort uten at detaljene omkring hvordan tekstilene opprinnelig satt fast på spennene ble skikkelig dokumentert. I dag vet vi at informasjon omkring tekstilenes nøyaktige plassering på draktspennene er helt avgjørende for å kunne si noe omkring hvordan drakten har vært satt sammen.

Til tross for at mye av denne kontekstinformasjonen nå mangler er det likevel fremdeles mulig å bruke både spenner og tekstilfragmenter fra disse funnene i arbeidet med å rekonstruere hvordan fragmentene opprinnelig har hørt sammen. På flere av fragmentene er det fortsatt mulig å se tydelige rester av både korrosjonsprodukter, samt avtrykk fra drakt-

Fig.1. For mer enn 100 år siden ble det foretatt en utgraving av en vikingtidsgrav på Veka, Voss, Hordaland. Graven viste seg å inneholde en rikt utstyrt kvinnegrav med blant annet to ovale spenner, en avlang midtspenne, armring, mynt, perler, nålehus, kniv, sigd, stekespid, spinnehjul og betydelige tekstilrester. Foto: Bergen Museum.

spenner. Avtrykkene som kan sees på tekstilfragmentene stemmer ofte overens med formene på draktspennene. I tillegg har også flere av fragmentene tydelige folder, brettekanter, sømmer eller huller etter sømmer. Alt dette gir oss viktig informasjon omkring deres tidligere plassering og lagrekkefølge.

Vikingtidens kvinnedrakt

Identifisering av vikingtidens kvinnedrakt er ingen enkel affære. Det finnes mange ulike teorier om hvordan både snitt og oppbygning har vært. De fleste forskerne er enige om at en vanlig type av vikingtidens kvinnedrakt har bestått av serk, selekjole og kappe. Når det gjelder utforming er en også stort sett enige om hvordan serken og kappen har vært. Derimot er det mer omdiskutert hvordan selekjolen har sett ut. Noen forskere argumenterer for at det i vikingtid også har eksistert en annen drakttype der selekjolen ikke har inngått som en del (Madsen 1990, Ingstad et al. 1999).

En av de første undersøkelsene som beskrev vikingtidens kvinnedrakt ble utført av Agnes Geijer allerede så tidlig som i 1938. Hennes arbeid var basert på de store tekstilfunnene fra Birka som ble gravd ut av Hjalmar Stolpe i årene 1873-1895. Ifølge Geijer består

kvinnedrakten av en enkel eller plissert serk, to selekjoler og en kappe. Hun mener at selekjolen har bestått av to firkantede stoffstykker hvor hver av dem har hatt to stropper, som har blitt holdt sammen med ovale spenner. Kvinnene har båret de to delene av selekjolen slik at de har vært åpen i sidene, men likevel sett ut som en hel selekjole. Hun sammenligner også tekstilrestene fra Birka med gamle svenske og baltiske folkedrakter og bruker likheten mellom dem som et ytterligere argument for at selekjolene har vært båret på denne måten (Geijer 1938:138-140, 153-155). Geijers teorier omkring kvinnedrakten finnes også igjen i arbeidene til Charlotte Blindheim og hennes studier av norske tekstilfunn (Blindheim 1947). Også Inger Marie Holm-Olsen har studert tekstiler fra vestlandske kvinnegraver (Holm-Olsen 1975).

Inga Hägg fortsatte studiene av Birka-materialet. Hun fokuserte sitt arbeid spesielt på draktidentifikasjon ved hjelp av nøyaktige analyser av tekstilfragmenter der mange av dem satt fremdeles fast på draktspennene. Hennes arbeid ble særlig viktig i forhold til utviklingen av metoder for å dokumentere tekstilenes lagrekkefølge. Hägg fremholder på bakgrunn av sine undersøkelser at det har skjedd en viktig endring i kvinnedrakten i løpet av vikingtiden. Hun finner at det i det 9. århundre var vanlig med en enkel serk, mens en plissert serk har vært mer vanlig det i det 10. århundre. Denne typen mener hun stammer fra det slaviske området i nåværende Ukraina (Hägg 1982:252). Hägg skiller mellom to forskjellige lag av selekjoler og argumenterer for at disse har vært lukket i begge sider. I tillegg mener Hägg at det også har eksistert ytterligere et plagg som har vært en fast del av drakten, nemlig tunikaen (Hägg 1974:92). Tunikaen har vært båret under selekjolen, trolig med en kappe helt ytterst (Hägg 1982:250). Senere har hun også beskrevet tekstilfunnene fra Hedeby (Hägg 1991).

Også Flemming Bau har studert vikingtidens kvinnedrakt med utgangspunkt i Birka-materialet (Bau 1983). I tillegg til analyse av selve tekstilmaterialet baserer han sine tolkninger av kvinnedrakten også på andre kilder. Blant annet viser han til samtidige avbildninger fra sølv- og bronsefigurer funnet i Sverige og Danmark, ristninger på stein fra Norge og Gotland, en gullgubbe fra Hauge, Klepp, Rogaland, samt den kjente billedveven fra Osebergfunnet. Som en mer historisk parallell viser han også til en avbildning av en finsk-baltisk drakt fra 1776 som støtte for sin argumentasjon. I tillegg til de allerede definerte plaggene som lang serk, tunika, selekjole og kappe, argumenterte han for at det må ha eksistert to andre typer plagg, nemlig et forkle og et slep. Bau mener også at det i vikingtiden har eksistert en kvinnedrakt bestående av en selekjole som har vært åpen i front. Videre definerte han fire ulike plaggkombinasjoner på bakgrunn av bevarte stropper som kunne identifiseres på spennenes bakside (Bau 1982:25).

Ewings bok om drakter i vikingtiden fra 2006 diskuterer mange av de tidligere fremsatte teoriene omkring dette emnet. Selv om dette arbeidet gir en god oversikt over litteratur omkring temaet er den dessverre vanskelig å bruke i praksis da forfatteren ikke oppgir noen referanser i teksten. Ewing prøver å skille mellom drakter fra forskjellige sosiale lag: rike, fattige, slaver, gifte og ugifte kvinner. Med bakgrunn i skriftlige kilder mener han å kunne rekonstruere hvordan flere av de ulike plaggene i vikingtid har sett ut, blant annet undertøy, hodeplagg, sko og smykker. Denne måten å bruke skriftlige kilder på kan imidlertid være problematisk fordi at disse ofte er tvetydige. Blant annet gir Ewing tydelig uttrykk for at han er uenig med Bau angående hans teori om det at selekjolen har vært åpen i front. I den forbindelse viser han til et funn fra Køstrup på den nordvestre delen av Fyn i Danmark der det

er funnet rester av en selekjole som etter hans mening inneholder et fragment som representerer en fullstendig øvre kant fra forsiden av en selekjole (Ewing 2006:32-33).

Et funn fra Pskov, Nordvest-Russland, som ble utgravd i 2006, inneholder en komplett øvre kant av en selekjole. Den ligner på en type selekjole beskrevet av Agnes Geijer, men det er usikkert om den var åpen eller lukket i siden (Zubkova et al. 2010:298). Dette svært viktige funnet inneholdt også rester av en serk.

Anne Hedeager Madsen (senere Krag), har studert distribusjonen av skålformede/ovale spenner i vikingtids kvinnegraver i Danmark. Undersøkelsen hennes viser at det finnes mange graver som ikke inneholder ovale spenner. Dette tolker hun som bevis for at det må ha eksistert mer enn en type kvinnedrakt i Skandinavia i vikingtid. Samtidig forsøker hun også å spore sosiale forskjeller i materialet (Madsen 1990). Senere har hun også studert høystatusgraver (Krag 1998), samt fortsatt undersøkelsene sine av de mest finvevde tekstilfragmentene fra vikingtiden i Danmark (Krag 2007). Krag har i sine arbeider særlig vært ute etter å studere vikingtidsdraktens sosiale og symbolske funksjon. Hun argumenterer for at det er mulig å si noe om dette ved å studere tekstilenes kontekst, analysere samtidige avbildninger av drakt, samt lete etter referanser til drakt i skriftlige/historiske kilder (Krag 1998:125).

Teorien rundt identifikasjon av arkeologisk draktmateriale er behandlet i en artikkel av Marianne Vedeler (Vedeler 2004). Ifølge Vedeler kan dette løses ved å studere tekstilfragmentenes form, deres arkeologiske kontekst, rester etter søm, samt tekstilkvaliteten (Vedeler 2004:57). Hun mener likevel at tekstilets form er det mest hensiktsmessige utgangspunkt i arbeidet med å rekonstruere plaggenes utforming og understreker også viktigheten å kjenne til de definerte plaggtypene før en går i gang med å identifisere draktene. Vedeler fremholder at skriftlige kilder og samtidige avbildninger ikke er pålitelige kilder fordi de ofte er tvetydige og kan føre til at en trekker feilaktige slutninger. Hun understreker imidlertid at hvis den arkeologiske konteksten er god, kan det være mulig å identifisere fragmenter som deler av plagg, men det vil ikke være nok til å kunne si noe om plaggenes utforming og snitt (Vedeler 2004:72-73).

Etter min oppfatning er identifisering av ulike plagg fullstendig avhengig av det aktuelle arkeologiske funn som studeres. Mange av tekstilfunnene vi analyserer i dag kom inn til museene allerede så tidlig som på slutten av 1800-tallet. Det sier seg selv at kontekstopplysninger og utgravningsdata i mange tilfeller er mangelfulle. Jeg mener derfor det er vanskelig å trekke noen generelle konklusjoner om hvordan en best kan rekonstruere forhistoriske drakter, fordi at hvert enkelt funn er unikt. I dette studiet er det først og fremst tekstilfragmentenes lagrekkefølge (tilsvarende Vedelers funnkontekst) som er sentral. Likevel har også momenter som tekstilfragmentenes form, rester etter søm, og teknisk kvalitet vært viktig. Vedeler fremholder at tekstilfragmenters tekniske kvalitet vil være av mindre betydning da det ikke gir oss like mye informasjon omkring snitt eller utforming av et plagg. Jeg mener likevel at forståelse av vevstruktur (teknisk kvalitet) er et viktig verktøy for identifikasjon av hvilke fragmenter som sannsynligvis tilhører samme plagg. I tillegg har jeg erfart at analyse av renning og innslag på fragmenter fra samme plagg kan vise hvordan fragmentene har vært orientert i forhold til hverandre. Produksjonsfeil i vevbindingen kan også være til hjelp ved plasseringen av enkelte fragmenter.

I denne undersøkelsen er det i de fleste tilfeller svært små tekstilfragmenter som utgjør grunnlagsmaterialet. Mulighetene for å si noe om draktens komplette utforming er derfor

svært begrenset. Til tross for dette mener jeg at alle fire kriterier som Vedeler har satt opp kan være nyttige for draktidentifikasjon, men at det er viktig å vurdere hvert enkelt funn før en bestemmer hvilke av disse som vil gi best resultat. Nettopp av den grunn er det derfor viktig at mest mulig informasjon rundt de ulike fragmentene dokumenteres og analyseres slik at ikke noe blir oversett eller utelatt (Pritchard 1990:15-17).

Anvendt metode

I den første delen av undersøkelsen ble det lagt vekt på å gjøre en detaljert studie av samtlige tekstilfragmenter i de ulike funnene. Det er flere fragmenter fra hver grav. Et viktig første steg var derfor å foreta en inndeling av materialet basert på sammenfallende vevbinding. På den måten fikk en samlet de fragmenter som har tilhørt det samme stoffet i grupper. Disse gruppene vil på sin side i mange tilfeller representere ulike klesplagg.

Arkeologisk tekstilmateriale er ofte svært skjørt og enhver berøring vil i utgangspunktet kunne skade dem. Det er derfor viktig å behandle fragmentene svært forsiktig. Tekstilene og metallobjektene ble nøye nedtegnet på en Melinex-film i målestokk 1:1. I den videre håndteringen ble kun tegningene benyttet. I noen tilfeller var det nødvendig å lage 3D-modeller for at det skulle være mulig å følge folder og krøllete partier i tekstilene. Bruk av mikroskop var nødvendig for å lage en nøyaktig tegning av detaljene, som for eksempel huller etter sømmer. Ved hjelp av sidelys var det også mulig å fremheve krøllete partier og andre viktige deler av overflatestrukturen. I den forbindelse var det særlig formen på fragmentet, retningen på renningen, jarekanter, brettekanter, sømmer, huller etter sømmer, flekker og spesielle folder som ble studert.

I den neste fasen ble det arbeidet med å finne den opprinnelige plasseringen av tekstilfragmentene i relasjon til metallobjektene. Det viste seg raskt at fragmentenes form, flekker, huller, avtrykk og andre tegn ga god informasjon om hvordan de har vært plassert. De dannet på denne måten et godt utgangspunkt for å arbeide videre med spørsmål omkring hvordan drakten har vært satt sammen.

Formen på et tekstilfragment har ofte direkte sammenheng med formen på metallobjektet. Likevel viste det seg ikke mulig å overføre disse formene i 1:1-målestokk, da tekstiler og metall oppfører seg forskjellig. Det var også nødvendig å ta hensyn til tekstilenes spesielle egenskaper som fleksibilitet og dannelsen av foldekanter. Nettopp dannelsen av foldekanter er godt beskrevet av Inga Hägg. Hennes undersøkelser viser at når en kropp går i forråtnelse dannes det et spesielt mønster av folder under en draktspenne ettersom avdødes kropp går i oppløsning (Hägg 1974:8). Slike folder kan ofte bli feiltolket som et eller flere ekstra lag av tekstiler. I tillegg kan en også fort ta feil av lagenes rekkefølge.

Ved å studere retningen på renning og innslag var det mulig å tilpasse noen av de ulike tekstilfragmentene i forhold til hverandre. Det var også mulig å se forskjell på rett- og vrangside på flere typer tekstiler (for eksempel på noen kypertvevde fragmenter). Jarekanter og oppsetningskanter markerer ofte kantene av et klesplagg. Forskjellige typer flekker siver gjennom tekstillagene i motsatte retninger. Organiske flekker fra kroppsvæsker er mer synlige i lag som er nærmere kroppen. Korrosjon fra metallspenner siver derimot hovedsakelig fra toppen og ned. Avtrykk etter tunge gjenstander var det også mulig å observere på flere av tekstillagene, med avtagende intensitet.

Fig. 2. Forside og bakside av spenne I fra Hyrt B4864/i. Fotografiet viser hvordan tekstilfragmentene satt fast på spennen før den ble konservert i 1970. Foto: Bergen Museum.

Eldre fotografier av draktspennene viste seg også å ha stor betydning (Fig. 2). Noen av fotografiene er nemlig tatt før tekstilene ble fjernet fra spennene. Dessverre er det på langt nær alle spennene som ble fotografert før tekstiler og spenner ble separert. I den siste fasen av undersøkelsen ble ulike håndtegninger skannet inn og konvertert til vektortegninger. På den måten ble det mulig å bruke tegneprogram for å sammenstille tekstilfragmentene og spenner, samt skille de ulike lagene fra hverandre ved hjelp av ulike farger. Dette dataprogrammet gjør det mulig å manipulere tegninger, speilvende fragmenter, bytte om på lagrekkefølgen, samt rotere fragmenter og spenner. Ved bruk av denne metoden blir det mulig å komme frem til rimelig sikre rekonstruksjoner av både antall lag, deres plassering og i enkelte tilfeller hvilke draktdeler fragmentene representerer. Alt dette kunne nå gjøres uten at de originale tekstilfragmentene måtte håndteres direkte.

Tekstilrester og spenner fra de undersøkte gravfunnene

Mange av tekstilfragmentene som inngår i denne undersøkelsen satt altså opprinnelig fast på draktspenner. Felles for de tre gravfunnene er at alle inneholdt ovale spenner. Disse spennene ble brukt parvis der funksjonen deres var å holde for- og baksiden av selekjolen sammen. I tillegg har to av gravene også en tredje spenne, eller en såkalt midtspenne.

I motsetning til arkeologiske og kronologiske studier, der en er særlig interessert i spennenes utforming og dekor, er det for en tekstilkonservator særlig baksiden av draktspennene som er interessant. Det er her vi finner spennens festemekanisme med nål og nåleholder. Og nettopp rundt nålen kan det i mange tilfeller være mulig å finne rester av tekstilstropper som

Tabell 1. Tabellen viser hvilke spenner som inngår i de ulike gravfunnene og tilhørende tekstilrester som er bevart.

Mus. Nr.	Sted	Ovale spenner	Midtspenne	Øvre stropper I	Nedre stropper I	Øvre stropper II	Nedre stropper II	Tekstil-rester på en midtspenne	Andre tekstilrester
B4864	Hyrt, Voss	2	1 (fragmenter)	1	0	2	2	-	Kypert 2/2 på øvre stropp i spenne I
B6228	Veka, Voss	2	1	1	2	4	2	Stropp; samitum; kypert 2/2.	Toskaft-binding på nålen i spenne I
B9060	Hopperstad, Vik	2	-	3	1	3	2	-	-

gir oss viktig informasjon omkring draktens oppbygning og konstruksjon. Disse tekstilrestene er ofte bevart på grunn av mineraliseringsprosessen som finner sted når metall og tekstiler er i kontakt med hverandre over lang tid, for eksempel i en grav. Detaljer og strukturer på disse fragmentene kommer ikke så godt frem på fotografier. Derfor er en god uttegning av disse tekstilfragmentene i de fleste tilfeller mye bedre og mer informativ.

Når det gjelder spennenes plassering på drakten er de fleste forskere enige om at spennen har vært båret med nålespissen pekende oppover (Geijer 1938:138, Hägg 1970:14). Dette er også min oppfatning. Dette betyr at nedre stropper er de som befinner seg nederst på spennens nål, mens de øvre stropene finnes nærmere nålens spiss. Stroppenes retning på spennenål kan også være til hjelp når en skal forsøke å avgjøre om stropene hørte til på forsiden eller baksiden av et plagg. Flere stropper kan på samme måte også indikere flere lag av klesplagg. I gravfunnene fra Veka og Hopperstad varierte antall øvre stropper på de ulike spennene fra en til fire (Tabell 1). De bevarte øvre stropene i disse funnene mener jeg må være rester av selekjoler og minst ett annet klesplagg.

Vevbindingene i vikingtidens tekstiler er tidligere godt beskrevet av Lise Bender Jørgensen (1986). Toskaftbinding, 2/2 kypertbinding og diamantkypert er de vanligste typene som er identifisert i de funnene som inngår i dette arbeidet. I løpet av undersøkelsen ble det imidlertid klart at det i enkelte tilfeller faktisk også var mulig å identifisere fragmenter av draktdeler. Denne typebestemmelsen ble i stor grad basert på rekonstruksjon av tekstilfragmentenes plassering på spennen, lagrekkefølgen og detaljer som sømmer og jarekanter.

En selekjole som er festet sammen ved hjelp av ovale spenner har sin egen plass i kvinnedraktens lagrekkefølge. Selekjolens viktigste kjennetegn er øvre kant av frontstykke som løper horisontalt tvers over den nederste tredjeparten av en oval spenne. Den øvre kanten består av en jarekant eller av en fald. Den kan ha vært pyntet med en flettet snor eller et mønstret bånd (Hägg 1974:53). I likhet med de fleste andre forskere antar også jeg at serken var det klesplagget som ble båret nærmest inntil kroppen. Utenpå denne har kvinnene båret en selekjole, mens en helt ytterst har båret en kappe. Fem gravfunn fra Kaupang som ikke inneholdt ovale spenner viser oss at det må ha eksistert også en annen drakttype uten selekjole som har vært i bruk i det øvre sosiale sjikt i vikingtiden. Det støttes også av et rikt

utstyrt gravfunn fra Hvilehøy, Danmark som heller ikke inneholdt ovale spenner (Ingstad et al. 1999:243).

Som tidligere nevnt har jeg i dette arbeidet jobbet med svært små fragmenter som ikke har gjort det mulig å rekonstruere en fullstendig drakt. De betegnelsene som brukes her er derfor først og fremst ment som et hjelpemiddel for å holde de ulike drakttypene fra hverandre. Alle tre gravene som er undersøkt hadde et rikholdig gravutstyr. Derfor er det riktig å anta at de bevarte tekstilrestene representerer plagg som har tilhørt en kvinne med forholdsvis høy status. Selv om de resultatene jeg presenterer her bare omhandler enkelte detaljer ved disse tekstilene håper jeg likevel at de kan bidra til økt kunnskap om vikingtidens kvinedrakt. De nummererte lagene på tegningene representerer ikke arkeologiske lag, men beskriver ulike lag av tekstiler. Disse lagene av tekstiler er nummerert fra en og oppover der lag 1 representerer det første, bevarte laget nærmest kroppen. Fargene som er brukt i tegningene samsvarer ikke med fargene i objektene slik de kan sees i dag. Men i noen tilfeller var det faktisk mulig å benytte fargeinformasjonen som kunne sees ved bruk av optisk mikroskop. Likefullt er det på ingen måte sikkert at fargene som ble observert virkelig representerer den originale fargen.

Rekonstruksjon av tekstilfragmentenes plassering

Funnet fra Hyrt inneholder to ovale spenner og rester av en tredjespenne (Fig. 3). Et tydelig avtrykk fra deler av denne spennen finnes på et fragment av diamantkypert med jarekant. Jeg antar at denne tredjespennen har vært benyttet som en midtspenne som har hatt som funksjon å knytte sammen jarekanter på en kappe. Denne tolkningen støttes også av lagrekfølgen i tekstillagene som viser en diamantkypert som øvre lag. Sammenføring av to jarekanter med en midtspenne er også påvist i funnet fra Veka (jf. Fig. 6).

Det var mulig å identifisere plasseringen av tre ulike tekstiltyper i funnet fra Hyrt. En blåfarget toskaftsbinding (plantemateriale) representerer sannsynligvis en serk. Et eldre fotografi fra tiden før tekstilene ble fjernet fra spennen var nyttig i identifiseringen av et ovalt fragment av kypert 2/2. Det er tydelig at dette laget var under spennen, og at nålen ikke har gått gjennom dette laget. Dessuten dekket fragmentet hele spennens omkrets, noe som betyr at det neppe kan knyttes til en selekjole. Muligens representerer dette tekstilfragmentet restene av en tunika. Etter min mening har det også inngått en selekjole i funnet da det finnes rester av stropper på de ovale spennene. Helt øverst ble det dokumentert et lag av fin diamantkypert som muligens kan være restene av en kappe (Fig. 4).

Funnet fra Veka inneholdt to ovale spenner samt en komplett tredjespenne (midtspenne). Midtspennen har en oval fasong og et lite hull helt i kanten på den ene langsiden. Jeg antar at hullet har pekt nedover når draktspennen var i bruk (Fig. 5). Nålen på midtspennen er bevart og på denne fins det rester av en stropp på den ene siden og rester av *samitum* (Bender-Jørgensen 1986:264) på den andre. *Samitum* er en avansert type mønstret tekstil med to renningssystemer. Dette svært fine fragmentet (sannsynligvis silke) tilhører et bånd som har vært sydd på en jarekant på en kappe i kypert 2/2 (jf. Fig. 6). Sømmen er fremdeles synlig i mikroskop. Jeg mener det er rimelig å tro at det største stykket diamantkypert i dette funnet må tolkes som rester av en selekjole. Fragmentet har en bevart øvre fald med huller etter en søm på hver side, noe som jeg tolker som rester av en stropesøm. Avstanden mellom nålene på begge spennene kunne måles til 19,5 cm, mens lengden på den bevarte kanten er 27 cm.

Fig. 3. Ovale spenner Hyrt, Voss, Hordaland (spenne I til venstre, spenne II til høyre). På den nedre delen av spenne II er det en rest av en flettet snor, som peker til høyre. Dette er muligens rest av snor med perler. Foto: Svein Skare, Bergen Museum.

Et stort fragment fra grav 597 i Birka har en øvre kant på 22 cm (Hägg 1974:64 og 126). På andre fragmenter av det samme stoffet i funnet finnes det også en oppsetningskant. Denne oppsetningskanten har sannsynligvis dannet sidesømmen på en kjole.

I funnet fra Veka finnes det også fragmenter av en kappe i kypert 2/2. Denne har mest trolig vært båret over en selekjole. Kappen var festet med en midtspenne som gikk gjennom to stropper fra hver side av kappen. Sidene på kappen har hatt en jarekant som har vært pyntet med et smalt bånd. Dette båndet er vevd i et mønstret stoff som må ha vært kostbart, sannsynligvis samitum i silke. Stoff av en slik kvalitet som dette er ganske sikkert importert.

Spenneparet i dette funnet lå direkte oppå kappen (der er svært tydelige avtrykk og flekker på den). Dette har ført til at spennenålen har måttet gå gjennom kappestoffet for å nå frem til stroppene i kjolen. Denne måten å feste plaggene på kan ikke ha vært særlig praktisk. En kvinne ville i så fall først ha måttet ta på seg kappen og så festet den til kjolen som var under den. Det er derfor rimelig å anta at denne måten å feste spennene på kun har vært benyttet ved selve gravleggingen. På den måten kunne alle som fulgte avdøde til graven se hvordan den døde har vært pyntet med draktsmykker uten at tekstiler har dekket til spennene.

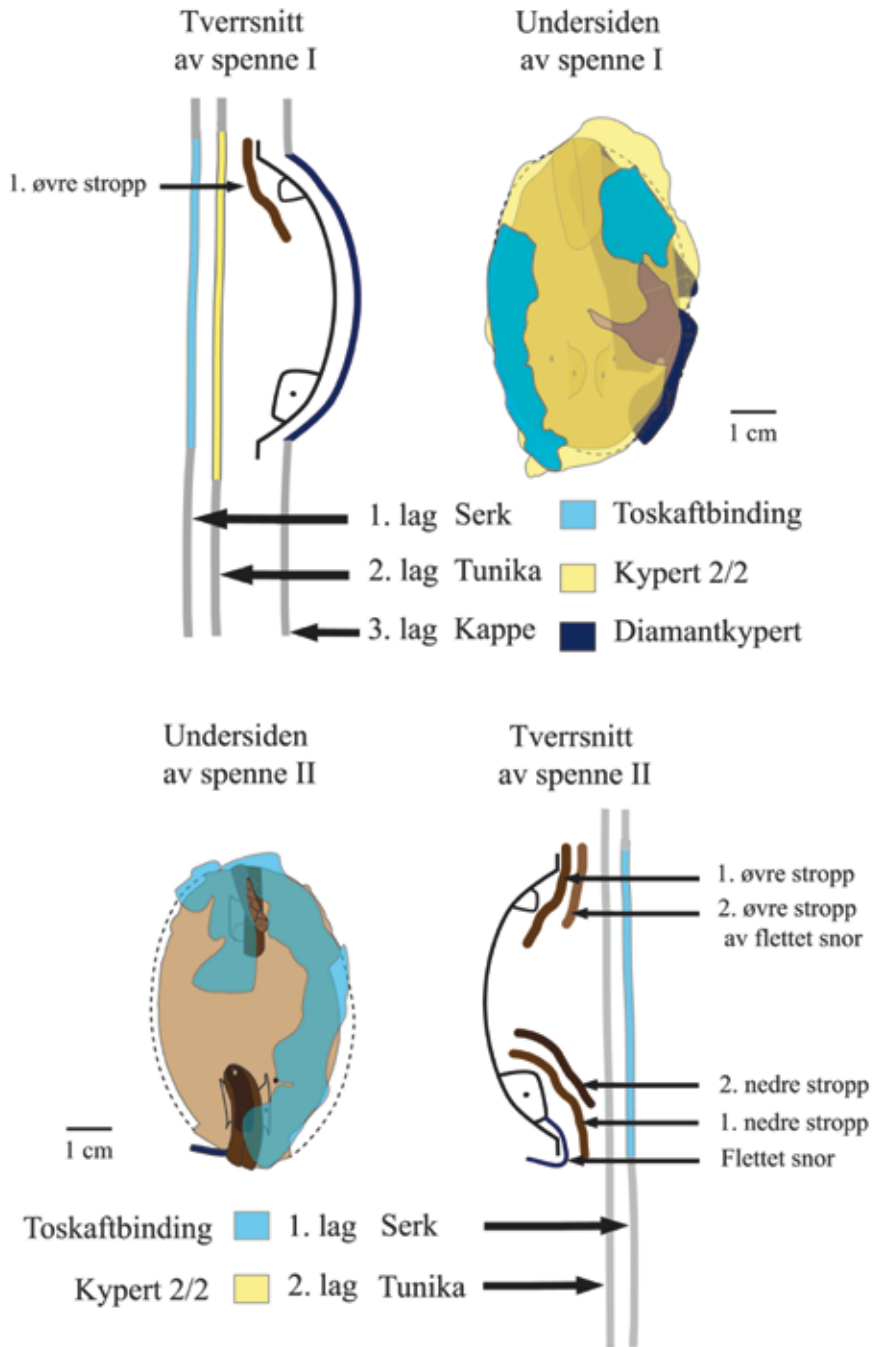

Fig. 4. Uttegning av tekstillagene på de ovale spennene B 4864 i. Tegning: Hana Lukešová, Bergen Museum.

Fig. 5: Midtspenne fra Veka, Voss, Hordaland (B6228 a). Foto: Svein Skare, Bergen Museum.

Den opprinnelige plasseringen av den ovale midtspennen kunne bestemmes svært nøyaktig takket være en tydelig flekk og et hull på et stort fragment av kappen. Flekken passer nøyaktig til formen på spennen. Dessuten ble det også funnet rester av kypert fra kappens hull på baksiden av spennen. Det finnes også et tydelig avtrykk i det øvre venstre hjørnet av det store kypertfragmentet. Formen på flekken tyder på at den har vært laget av et rundt metallobjekt som har hatt en diameter på ca. 5 cm. Etter min mening kan dette muligens tolkes som avtrykk etter en mulig fjerde spenne som var typisk for festing av kapper funnet i Birka (Hägg 1971:143-145).

Det å få en slik bekreftelse på en nøyaktig plassering av smykkesett i vikingtiden er svært sjelden. Dette understreker bare hvor viktig det er å dokumentere alle slags avtrykk/flekker, folder, tekstiltyper, sømmer, bretter og kanter som finnes på tekstilfragmenter og spenner som har vært festet til drakten. Denne typen informasjon kan være helt avgjørende også i forhold til andre aspekter ved gravfunnet som for eksempel hvordan den døde har vært plassert i graven. Tydelige avtrykk fra spenne II på det store kypertfragmentet i funnet fra Veka, må etter min mening bety at den døde har ligget på ryggen og ikke på siden slik som Neil Price hevder (Price 2002:196). Hans hypotese er sannsynligvis basert på at de to ovale spennene er inntegnet delvis oppå hverandre på Sheteligs plantegning (Shetelig 1912:207). Dette har Price trolig tolket som bevis for at den døde ble gravlagt på siden. Men etter min mening kan dette tydelige avtrykket på kypertfragmentet bare forklares med at spennen må ha ligget oppå drakten i lang tid, noe som ikke ville vært mulig hvis den døde har ligget på siden (Fig. 6).

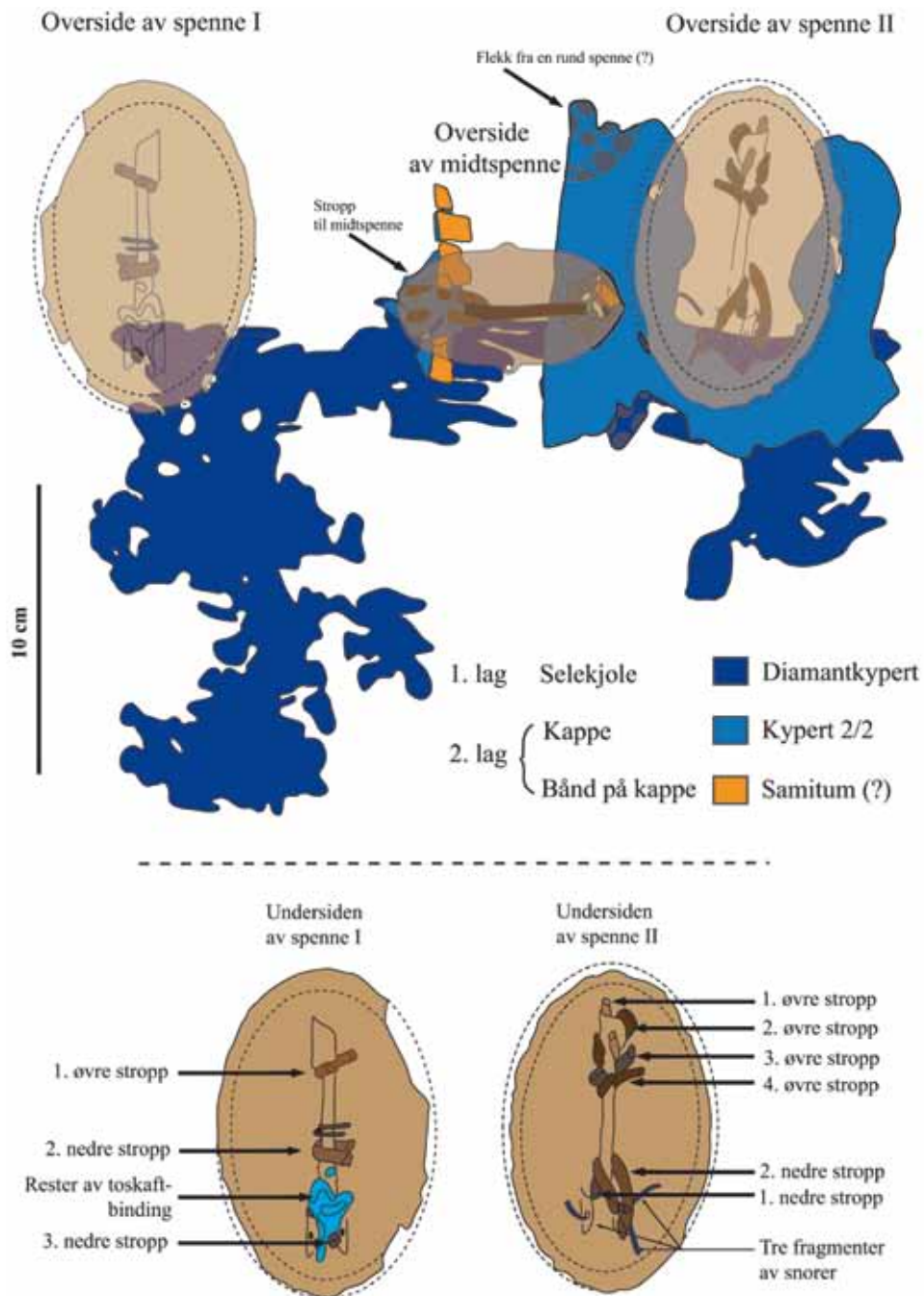

Fig. 6. Uttegning av tekstilfragmenter fra Veka, Voss, Hordaland (B6228). Tegning: Hana Lukešová, Bergen Museum.

Funnet fra Hopperstad inneholder to ovale spenner. Spenne I har tre øvre stropper og en nedre stropp. Spenne II har tre øvre stropper og to nedre stropper. På grunn av tydelige flekker på to fragmenter av diamantkypert var det mulig å plassere disse helt nøyaktig på innsiden av spenne II. Siden renningen på disse to fragmentene går i forskjellig retning betyr det at de må være rester av to ulike plagg (selekjoler). Det ene fragmentet (diamantkypert I) har tilhørt plaggets øvre kant. Stykket har tydelige huller etter søm for en stropp. Retningen på renningen er vertikal. Dette er mest trolig rester av en selekjole. Det andre fragment (diamantkypert II) har en jarekant som øvre kant (retningen på renningen er horisontal) og representerer sannsynligvis en ytterligere selekjole. Sømmen på dette stykket løper parallelt med den øvre kanten med en avstand på 2-2,5 cm. Dette kan være sømmen som festet pyntebåndene til kjolen (Fig. 7).

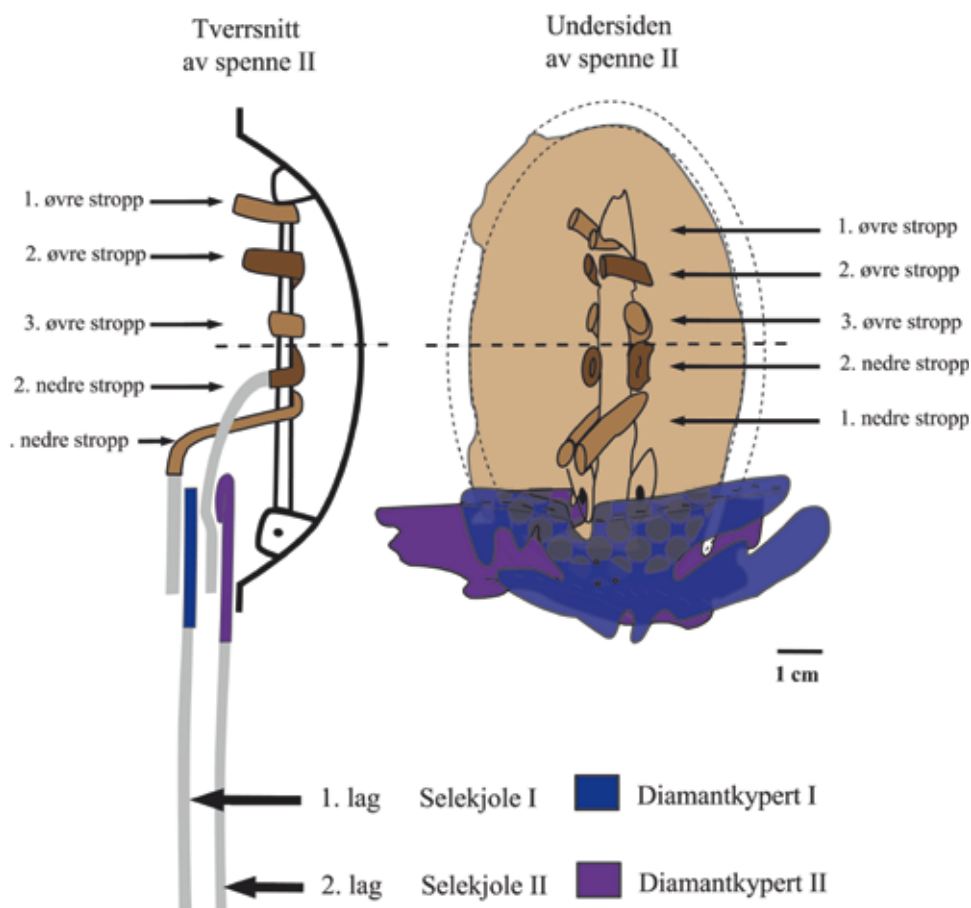

Fig. 7. Uttegning av tekstillagene tilhørende spenne II fra Hopperstad, Vik, Sogn og Fjordane (B9060).

Tabell 2. Oversikt over identifiserte klesplagg sammen med deres vevbindinger.

Mus. Nr.	Sted	Identifiserte klesplagg	Typer av vevbindinger
B 4864	Hyrte, Voss	Serk Tunika Kappe	Blåfarget toskaffbinding Kypert 2/2 Brutt diamantkypert
B 6228	Veka, Voss	Selekjole Kappe	Diamantkypert Kypert 2/2
B 9060	Hopperstad, Vik	Selekjole I. Selekjole II.	Diamantkypert I. Diamantkypert II.

Konklusjon

Ved å studere ulike aspekter ved tekstilfragmentene som veveteknikk, foldekanter, bretter, stropper, stofftyper, avtrykk, flekker og ikke minst tekstilenes lagrekkefølge har det vært mulig å identifisere ulike typer klesplagg i alle de tre gravfunnene som danner grunnlag for undersøkelsen. På grunn av de ovale spennenes faste plassering på vikingtidens kvinnedrakt er det i mange tilfeller også mulig å bestemme plasseringen av bevarte deler av et klesplagg helt eksakt. Alle de identifiserte draktdelene i denne undersøkelsen (serk, tunika, selekjole og kappe) stammer fra brystområdet (Tabell 2).

Fremgangsmåten som ble brukt i undersøkelsen, og som er presentert ovenfor, har vist seg å fungere svært bra. Når metoden etter hvert blir anvendt på flere funn, slik at tolkningsgrunnlaget blir bedre, vil dette også åpne opp for nye spennende problemstillinger. Undersøkelsen som har blitt presentert her har bare utnyttet deler av de mulighetene som materialet åpner opp for. Potensialet for videre undersøkelser er derfor stort. Prosjektet har tydelig vist hvor viktig det er å ta vare på alle former for dokumentasjon rundt tekstilfunn. Det har vist seg at selv om tekstilrester er fjernet fra spenner kan det likevel i mange tilfeller fortsatt være mulig å rekonstruere draktens oppbygning og utforming basert på avtrykk og flekker.

Takk til:

Jeg vil gjerne takke Svein Indreli og Sigrild Hillern Kaland, som har gjort arbeidet med dette prosjektet mulig. Jeg vil også takke Sonja Marie Innselset, Hans Davanger og Aud Bergli for all den hjelpen jeg har fått fra dem. En stor takk går også til Vedis Bjørndal og Asbjørn Engvik for oversettelse av artikkelen.

Summary

Fragments of women's costumes from the Viking Age – A method for identification of ancient textile finds

Bergen Museum owns a collection of textile fragments from the Viking Age. Textiles from three graves, which provide information about some parts of a female costume, were presented. An identification of costume fragments relies on an original position of textiles on metal brooches. The position had to be reconstructed first, because the textiles were separated from metal objects in the past. The aim of the method was to achieve easy and gentle manipulation with objects that would not affect their condition. A computer program for vector drawing was used for easy synthesis of achieved information. Working method made it possible to create distinct reconstructions and to spare original objects from excessive manipulation. It was possible to identify different types of garments in all presented finds. Their evidence is substantiated on a reconstructed micro-stratigraphy of layers and other specific details of the textile fragments. These types of garments were identified: a shift, a tunic, a strapped gown and a cloak. Features of a complete costume are left open intentionally, since only preserved parts of garments are discussed. All of them come from a chest area. Achieved results encourage to further investigation. The author hopes it will be possible to publish coming results from an examination of a whole collection in future.

Litteratur

- Bau, F. 1982. Seler og slæb i vikingetid. Birka's kvinnedragt i nyt lys. *KUML* 1981. *Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 13-47.
- Bender Jørgensen, L. 1986. *Forhistoriske Textiler i Skandinavien*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Blindheim, C. 1947. Drakt og smykker. *Viking* XI, 1-139.
- Ewing, T. 2006. *Viking Clothing*. Tempus. Stroud, Gloucestershire.
- Geijer, A. 1938. Die Textilfunde aus den Gräbern. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (red.) *Birka. Undersøgelser og Studier*. Bd. 3. Uppsala.
- Holm-Olsen, I.M. 1976. Noen gravfunn fra Vestlandet som kaster lys over Vikingtidens kvinnedrakt. *Viking* XXXIX, 197-205.
- Hägg, I. 1970. Die wikingerzeitliche Frauentracht von Birka. Einige Bemerkungen zur Hemdform. *Tor* XIII, 13-25.
- Hägg, I. 1971. Mantel och kjortel i vikingatidens dräkt. *Fornvännen* 66, 141-153.
- Hägg, I. 1974. *Kvinnodräkten i Birka*. Aun 2. Uppsala.
- Hägg, I. 1982. Einige Beobachtungen über die Birkatracht. L.B. Jørgensen og K. Tidow (red.) *Textilsymposium Neumünster. Archäologische Textilfunde 6.5.-8.5.1981*, 249-265. Textilmuseum Neumünster. Neumünster.
- Ingstad A.S., C. Blindheim og B. Heyerdahl-Larsen 1999. Kaupang-Funnene Bd. II. Tekstilene Del C. *Norske Oldfunn* XIX, 219-269. Universitetets Oldsaksamling. Universitetet i Oslo.
- Krag, A.H. 1998. Dress and power in Prehistoric Scandinavia c. 550-1050 A.D. L. Bender- Jørgensen og C. Rinaldo (red.) *Textiles in European Archaeology. Report from the 6th NESAT Symposium, 7-11th May 1996 in Borås*, 125-130. Göteborg.
- Krag, A.H. 2007. Finely Woven Textiles from the Danish Viking Age. A. Rast-Eicher og R. Windler (red.) *Archaeological Textiles. NESAT IX. (Braunwald, 18.-20. Mai 2005)*, 129-133. Ennenda.
- Madsen, A.H. 1990. Women's dress in the Viking period in Denmark based on the tortoise brooches and textile remains. P. Walton og J.P. Wild (red.) *Textiles in Northern Archaeology. Report from the 3rd NESAT Symposium, 6-9th May 1987 in York*, 101-106. London.

- Price, N.S. 2002. *The Viking Way: Religion and war in late Iron Age Scandinavia*. Aun 31. Uppsala.
- Pritchard, N. 1990. Missing threads from medieval textiles in north west Europe. S.A. O'Connor and M.M. Brooks (red.) *Archaeological textiles. Occasional Papers* No. 10, 15-17. UKIC Archaeology Section. London.
- Shetelig, H. 1912. *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens Museums skrifter, Ny række Bd. 2, No. 1, Bergen.
- Vedeler, M. 2004. Er dette rester av klær? Problemer knyttet til funksjonsbestemmelse av arkeologiske tekstiler. *Collegium Medievale*. vol. 17, 56-77.
- Zubkova E.S., O.V. Orfinskaya og K.A. Mikhailov 2010. Studies of the Textiles from the 2006 Excavation in Pskov. E.A. Strand et al. (red.) *North European Symposium for Archaeological Textiles X. Ancient Textiles Series*. vol. 5, 291-298. Oxbow Books. Oxford.